

HOZIRGI ZAMON PSIXOLOGIYA FANIDA SHAXS, INDIVID VA INDIVIDUALLIK  
TUSHUNCHALARI

**Bozorova Ro'zigul Xurramovna**

*TerDU Ijtimoiy fanlar fakulteti*

*Amaliy psixologiya yo'nalishi*

*2-bosqich talabasi*

*+998 99 704 96 15*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada shaxs, individ hamda induvidiallik tushunchalariga to'xtalib, ularga keltirilgan ta'riflar haqida fikr va mulohaza yuritiladi. Inson shaxsining rivojlanishidagi asosiy omillar haqida ham so'z boradi.*

**Kalit so'zlar:** *Shaxs, individ, induvidiallik, ijtimoiy omil, sotsiogenetik, biologik, tafakkur, muloqot, jamiyat, munosabat, evolutsiya, ong.*

**Annotatsion:** *This article focuses on the concepts of person, individual, individuality and comments on the definitions given to them. The main factors in the development of human personality are discussed.*

**Key words:** *Person, individual, individuality, social factor, sociogenetic, biological, thinking, communication, society, attitude, evolution, consciousness.*

**Аннотация:** *В данной статье основное внимание уделяется понятиям человек, индивидуальность и индивидуальность, а также даны комментарии к их определениям. Также рассмотрены основные факторы развития личности человека.*

**Ключевые слова:** *Человек, индивид, индивидуальность, социальный фактор, социогенетический, биологический, мышление, общение, общество, отношение, эволюция, сознание.*

Qadimdan inson muammosini o'rganish juda muhim muammolardan hisoblangan. Shaxsni o'rganish, asosan, falsafa, psixologiya, pedagogika kabi fanlar tomonidan olib borilgan. Ayni davrda esa, insonni tushunish muammosi aniq va ijobiy fanlarning umumiy tadqiqot ob'ektiga aylanib bormoqda. Bunga sabab, insonning u yoki bu aloqa tizimiga binoan biologik jonzod va uning kelib chiqishi ham aynan evolutsiya orqali kechganligidadir. Xuddi shuningdek, shaxs tarix va hozirgi zamon evolutsiyasining ham ob'ekti ham sub'ekti sifatida alohida o'rganiladi. Insonning boshqa jonzodlardan farqli ravishda takrorlanmas xususiyatlari mavjudligi ham tadqiq etiladi. Iptidoi tizimdagi insonlardan farqli ravishda

hozirgi rivojlangan inson ko'rinishlari jamiyatda ijobiy ko'rinishiga ega bo'lmog'i lozim. Chunki, buni davrning o'zi taqozo etadi. Albatta, bir ijtimoiy jamiyatdan ikkinchi ijtimoiy jamiyatga o'tish doimo qiyinchiliklarni namoyon etadi, ammo o'z davriga mos holda insonlar shaxsiy rivojlanishda quyidan yuksaklikka qarab rivojlangani sari ulardagi milliy g'oya, milliy qiyofa, milliy ruh, milliy ma'naviyat hamda milliy qadriyatlar ham rivojlanib boraveradi.

Qolaversa o'zgarib o'z ko'rinishiga ega bo'lib boradi. Mehnat, nutq, ong, tafakkur kabi yuksak xususiyatlari tufayli hayvonot olamidani ajralib chiqqan, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lib borayotgan, shuningdek, boshqa odamlar bilan birga o'z faoliyatini olib borayotgan, ular bilan turli munosabatlarga kirishayotgan inson sekinlik bilan shaxsga aylanib boradi. Mana shunday jarayonlar shaxs bo'lish uchun bosqichlarning bir ko'rinishi hisoblanadi. Bilamizki, inson jamiyatda ijtimoiy aloqalarsiz shaxs maqomiga erisholmaydi. Moddiy olamni, jamiyatni va shu kabilar bilan bir qatorda o'zini o'rganish shaxsning asosiy mezonini bo'lib hisoblanadi. shu o'rinda, shaxsga berilgan ta'rif to'g'ri ekanligini ko'rishimiz mumkin. "O'zligini anglagan holda boshqalar bilan o'zaro munosabatda bo'la oladigan, tabiat hamda jamiyatga faol tarzda ta'sir eta oladigan har qanday individ shaxs deb ataladi". Shuni aytib o'tish kerakki, shaxs rivojlangan sayin bu tushuncha keng ma'noda qo'llanilib boradi. Negaki, chaqaloq tug'ilgan ondan boshlab unga individ maqomi xos hisoblanadi. Insonlardan farqli ravishda hayvonot olamida biror-bir bola dunyoga kelsa, u umumiy ma'noda jonzod deb ataladi. Individ so'zidagi kabi jonzod so'zida ham hayvonlar uchun birdamlik mujassamlashgan bo'ladi. Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak, biz individ deb aytganimizda juda keng qamrovli so'zni aytgan bo'lamiz va bu inson shaxsi bilan teng ma'noda ifodalanadi. Xuddi shuningdek, shaxs tushunchasida individuallik, temperament, xarakter, qobiliyat, doimiy odatlari, ijodiy qiziqishlari ularning bilish jarayoniga oid ma'lumotlari namoyon bo'ladi. shuni unutmaslik kerakki, tushunchalari bir-biriga umumiy yaqinlik tushunchasi bilan keladi, biroq individ va shaxs aynan bitta tushuncha emas. Negaki, har bir shaxs individdir, ya'ni yangi tug'ulgan chaqaloqdan tortib to professr, olimgacha bo'lgan insonlar jamoasini misol qilsak bo'ladi. Biroq, har bir individ shaxs bo'la olmaydi. Shaxs bo'lishi uchun esa, biz yuqorida keltirib o'tgan ta'riflarimiz xos va mos bo'lmog'i kerak. Shuningdek, shaxs bo'lish uchun jamiyat me'yorlariga amal qilgan holda unga foydasi tegadigan va boshqa bir shaxslar bilan o'zaro munosabatlarga faol kirisha oladigan inson nazarda tutiladi. O'z navbatida, shaxs va individuallik ham bir-biriga yaqin birlikni tashkil qiladi, biroq ular ham aynan bitta narsa emas, shuningdek, o'xshash ham emas. Shaxs va individuallik tushunchalari qanchalik birlikdan

iborat bo'lmasin bir-biriga mos kelmasliini hisobga olib, shaxsni individual-psixologik jihatdan tarkib topuvchi deb tasavvur qilish imkonini bermaydi. Biroq, g'arb psixologiyasida ayrim yondashuvlar borki, ular shaxs va individuallikni bir-biriga yaqin tushuncha ekanligini tan oladilar. Hattoki, ular bu tushunchalarni bitta tushuncha sifatida ham e'tirof etsa bo'ladi degan fikrlarni ham ilgari suradi. Shu bilan birga, agar kishining individualligini to'liqligicha ta'riflab beriladigan bo'lsa, bu shaxsni yetarlicha ta'riflash uchun yetarli hamda bu tushunchaga shaxs tushunchasi ham kirib ketadi degan g'oyalarni ham ilgari suradi. Aslida esa, shaxs ta'riflanadigan bo'lsa, uning jamiyatdagi barcha axloq normalari, muayyan ijtimoiy muhiti, haqiqiy munosabatlari ham inobatga olinishi kerak. Hozirgi zamon psixologiya fanida esa, individuallikning o'ziga xos tomonlari, his-tuyg'ulari, qarashlari, agressivligi, xavotirlanish darajasi kabilar ko'rib chiqilgan. Bunday ko'rsatkichlar esa, individ tushunchasining o'ziga xosligini ya'ni individualligining ko'rinishiga olib keladi. Shaxsning shaxs bo'lib rivojlanishida keng ma'noda ham biologik, ham ijtimoiy munosabatlar juda ham muhim hisoblanadi. Bu hozirgi zamon psixologiyasi fanining dolzarb muammolariga sabab bo'layotgan g'oyalarni o'rganuvchi omil hisoblanadi. Bunday holatlarni o'rganishda g'arb psixologiyasining ba'zi bir yo'nalishlarida yuqorida aytganimizdek, biologik va ijtimoiy omillar to'g'risida ikkita sezilarli asosiy fikrlar ilgari suriladi. Unda ta'kidlanishicha, inson shaxsi "endopsixik" va "ekzopsixik" tuzilmalarga ajratiladi. Endopsixika - bu shaxsning ichki tuzilishini namoyon etuvchi holat hisoblanadi. Bu esa, insonning o'z ichki sezgilari, ichki kechinmalari hamda ichki funksiyalari bilan bog'liq bo'lgan holat hisoblanadi. Ko'pincha insonning asab tizimi bilan bog'liq bo'lgan holda namoyon bo'ladi. Ekzopsixika esa, insonga ta'sir etuvchi tashqi kuchlar orqali paydo bo'luvchi, shuningdek, unga bo'lgan javob reaksiyasida yuzaga keladi. Bunday ta'sirlar insonlarning ko'pincha atrof-muhit, ijtimoiy munosabatlarida namoyon boladi.

#### Endopsixika

insonning bilish jarayonlari bilan ham bog'liq bo'lishi uning ichki regulyativ holatida o'z aksini topadi. Ekzopsixika esa, tashqi regulyativ holatda namoyon bo'lsada, ko'pincha insonning xohish-istaklaridan kelib chiqib yuzaga keluvchi voqelik hisoblanadi. Shaxs tushunchasiga, avvalo, o'zini anglay olgan, o'z shaxsiy fikrga ega hamda boshqalar tomonidan e'tirof etiluvchi o'zaro axborot almashinuvchi insonni misol keltirish mumkin. Shaxs ham sub'ektiv ham ob'ektiv jarayonlarni o'zida singdirgan bo'ladi. Shu sababli u bir paytning o'zida shu ikki vazifani ham bajarishi mumkin. Kishilarning yuksak ko'rinishdagi ehtiyojlari ularning shaxs darajasiga yetish uchun bo'lgan ehtiyojlari hisoblanadi. Avvalo, ana shu jihat shaxs bo'lishlik

paytgacha davom etadi. Biroq, ba'zida shaxs darajasiga yetolmagan kishilarda ulardagi intilish doim saqlanib qoladi. Bu ehtiyojni amalga oshirishda ko'plab bosqichlarni bosib o'tish zarurdir. Jamiyatda bu ehtiyojni qondirish maqsadida ko'plab ta'lim-tarbiya berish usullari o'ylab topilgan. Insonlarning atrof-muhitga munosabatlari, bir-biri bilan yaqin do'stona aloqalari hamda o'zining ish faoliyatida namoyon bo'luvchi ijobiy, faol ko'rinishlari shaxs bo'lish uchun qilingan faolligi sifatida namoyon bo'ladi. Jamiyat ham ana shunday jarayonlarni talab etadi. Shaxsning oldiga qo'yilgan aniq maqsadi, anglanilgan qarashlari, e'tirof etilgan faolliklari bo'lishi, shu bilan birga ijtimoiy hayotdagi o'rni bo'lishi zarur. Inson rivojlanishida, ya'ni uning shaxs darajasiga yetish uchun, avvalo, undagi "men"i ham shakllanib borgan bo'lishi kerak. Bu esa, uning bolaligidagi berilgan ta'lim tarbiyasida shakllanib boradi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, shaxs tushunchasi ikki ma'noda qo'llaniladi. Bunda birinchi ma'nosi uning shaxs darajasiga yetishgacha rivojlanib borishi va uning natijasida namoyon bo'ladigan ijobiy sifatlar. Ikkinchi ma'nosi esa, shaxsning biror-bir qaysidir faoliyati, aynan, aniq maqsadga qaratilgan bo'lmog'idadir. Shaxsni tushuntirishda psixologiya fanida, asosan, ikki yo'nalish mashhur bo'lgan. Biogenetik yo'nalish vakillari inson shaxsini biologik jihatdan tushuntirishga uringanlar. Shuningdek, ularda usbu qarash mavjud bo'lgan. Bu yo'nalishlar "biogenetik" hamda "sotsiogenetik" atamalar bilan insonlarning biror-bir hissiyotlarining paydo bo'lishi yoki yo'qolishi ham nasliy bo'ladi deb fikr bildirgan. Insonning rivojlanishida biologik omillarni eng muhim deb e'tirof etishgan. Sotsiogenetik nazariyaga ko'ra, insonning shaxs shunchasi ijtimoiy usullar, omillar bilan bog'langan holda tushuntirib o'tiladi. Bunda inson rivojlanishi uning atrof-muhitga bo'lgan munosabatlarida o'z aksini topadi. Insonlarning jamiyat bilan faol aloqalari, undagi har xil taassurotlar nazarda tutiladi. Biroq, sotsiogenetik nazariya ham o'z yechimini topishi lozim bo'lgan shaxs shunchasini aniq bayon eta olmadi. Negaki, insonning rivojlanishini ular sharoit bilan bog'liq deb tushuntirib o'tadilar. Afsus-ki, bu qarashlar ham o'z ma'nosini oqlamadi. Agar, bu yondoshuv o'z ifodasini topganda edi, bir xil jamiyatda har xil insonlarning rivojlanib kelishini tushuntira olgan bo'lar edilar. Bu esa, insonning individualligini yana bir bor isboti hisoblanadi. Sotsiogenetik nazariyalar insonning jamiyat hayotida moslashuvchanligini, kishining xususiy faolligini, ularning vaziyatni oldindan ko'ra olishi kabi holatlarni asosiy omildir deb ko'rsatib o'tadilar. Vaholanki, bu ham o'z isbotiga ega emas edi. Shaxs tushunchasi murakkab tushuncha hisoblanadi. Uni tushuntirish uchun yuqoridagi ikki yo'nalishlar o'zlarining olib borgan tadqiqot ishlariga tayangan holda fikr bildiradilar. Biroq, ular garchi shaxs tushunchasini aniq

ifoda etolmagan bo'lsalarda bu muammoni yechishga harakat qildilar. Shaxs bu jamiyat aloqalarisiz rivojlana olmaydigan, shuningdek, biologik jihatdan sog'lom bo'lgan, aniq maqsadiga ega, hayvonlardan ongi, nutqi, tafakkuri bilan ajralib turadigan mavjudotdir. Shunday ekan, bu ta'rif ham biogenetik, ham sotsiogenetik yo'nalishlarni qamrab olgan holda tushuntiriladigan asosiy manbadir. Demak, bu ikki yo'nalishning ham qarashlari bir bo'lib shaxs tushunchasida o'zni beqiyos hisoblanishini ko'rishimiz mumkin.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E. G'oziyev, R.Toshimov. Psixologiya – Toshkent 2002.
2. The Role of Parental Psychology in the Formation of a Particular Religious Beliefs in a child. Sh.Xudoyqulova, M. Saydaliyeva – Eurasian Scientific Herald – 2003.
3. F. Abdurahmonov, Z. Abdurahmonova. Din psixologiyasi – Toshkent 2011.
4. O. Bo'riyev . O'zbek oilasi tarixi – Toshkent 2002
5. Qurbonov Sh, Seytxalilov E. Ta'lim tizimini boshqarish – 2016.
6. X. G. Sharafuddinova. Umumiy psixologiya – Toshkent 2022.
7. Abdurauf Fitrat. Oila – Toshkent 2000.